

Ob slovarju novejšega besedja

Nastja Vojnovič

IZVLEČEK: V prispevku avtorica utemeljuje potrebnost slovarja novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika. V načrtovanem slovarju bodo upoštevane nove besede, ki so se splošno uveljavile po izidu SSKJ (1991). Navedeni bodo tudi novi pomeni in nove pogoste stalne zveze že znanih besed, upoštevanih v SSKJ. Za primerjavo glede smiselnosti načrtovanega dela so navedeni izbrani citati o novih besedah iz knjige akademika Janeza Orešnika Uradi za jezik v Skandinaviji.

Some Thoughts on a Dictionary of Newer Words

ABSTRACT: The article lists the reasons which make the dictionary of newer standard Slovenian words a necessity. The planned dictionary will include those new words which have become widely used after the publication of the Dictionary of Standard Slovenian (SSKJ) in 1991. The newly developed meanings and frequent collocations of those words that have already been included in SSKJ will also be listed. Select quotations on new words from the book Language Committees in Scandinavia (Uradi za jezik v Skandinaviji) by academician Janez Orešnik provide justification for the planned work.

I

Prispevek je namenjen za to številko *Jezikoslovnih zapiskov* kot dodatna utemeljitev za odločitev o izdelavi slovarja novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika, delovno poimenovanega SNB; načrtovani slovar bo dopolnilo Slovarja slovenskega knjižnega jezika, saj bo upošteval nove besede, ki so nastajale in se splošno razširile po izidu SSKJ, zadnjega temeljnega slovarja slovenskega knjižnega jezika.

Kot ena od geslovničark sem se pri pripravi koncepta za slovar novejšega besedja ves čas zavedala pomanjkljivosti našega inštitutskega gradiva za tak slovar. Za potrditev možnosti uporabe korpusnega jezikoslovja za izdelavo konkretnega geslovnika in slovarja sem prebirala različno strokovno literaturo. Tako sem v knjigi Janeza Orešnika Uradi za jezik v Skandinaviji (SAZU, Ljubljana, 1995) našla veliko dragocenih informacij o različnih področjih jezikoslovja in ne samo o sveto-

valnem delu uradov za jezik in angleško-ameriškem vplivu na posamezni domači jezik. Zlasti pozorno sem prebiral dele besedila, v katerih je opisano raziskovanje in zbiranje novih besed ter opozarjanje na potrebo po računalniški zbirki novih besed.

Misli iz knjige akademika Janeza Orešnika zlasti o novejšem besedju so po mojem mnenju pomembna podpora zamisli o slovarju novejšega besedja tudi za slovenski jezik. Zato se mi jih zdi primerno, zbrane na enem mestu (gl. III tega prispevka), objaviti v tej številki *Jezikoslovnih zapiskov*, kjer je v prvem delu objavljen tudi soavtorski članek *O načrtovanem slovarju novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika*.

II

Iz zgoraj omenjenega članka *O načrtovanem slovarju novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika* navajam iz enote 4 (Gradivo za izdelavo slovarja) in enote 6.4 (Označevanje geselskih besed v Slovarju novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika glede na povezavo s SSKJ) nekaj takih misli, ki se vsebinsko ujemajo s citati iz knjige Janeza Orešnika.

4.1 "V Leksikološki sekciji potekajo dela za zbiranje gradiva, ki naj bo uporabno za različne vrste slovarjev. V zadnjem času se zbira gradivo ločeno za listkovno in za elektronsko gradivo."

4.1.1.1.1, 2. odstavek: "Za sedanjo kartoteko se poleg novih besed, ki jih še ni v SSKJ, izpisujejo tudi besede, ki so že navedene v SSKJ, če se je pri njih razvil kak nov pomen ali če gradivo izkazuje novo in utrjeno pravopisno podobo, in stalne besedne zveze, če se v zadnjih letih pogosto pojavljajo."

4.2.2, 2. odstavek: "S pregledovanjem zvrstno, funkcijsko in stilno različnih novejših besedil želimo pretresti knjižni jezik in vključiti v SNB v zadnjem času uporabljano besedje, ker bomo le tako lahko opisali normo knjižnega jezika."

6.4.2.2: "▼ pomeni: nov pomen v SSKJ sicer že upoštevane besede; torej v SNB:

tólar /.../ slovenska denarna enota (v SSKJ: tólar /.../ nekdanji avstrijski in nemški veliki srebrnik, kovan od 16. do 19. stoletja)"

6.4.2.3: " ^ pomeni: pisna dvojnica, ki je zaradi že ustaljenega podomačnega zapisa sprejeta v SNB, svojo citatno pisano dvojnico ima že registrirano v SSKJ; torej: v SNB:

blějzer /.../ (v SSKJ: blazer)"

III

V nadaljevanju navajam citate iz knjige Janeza Orešnika *Uradi za jezik v Skandinaviji*, ki podpirajo in dodatno osmišljajo odločitev za slovar novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika. (Mesta v citatih, ki se ujemajo z zapisi o zbira-

nju in uporabi gradiva pri našem delu in z vsebino v konceptu za slovar novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika, sem označila s krepkim tiskom.)

Iz poglavja **Danski urad za jezik:**

Str. 14, 1. vrstica: "Podrobneje so notranjedanske naloge urada naslednje tri:

1. Dajati pojasnila o danščini in o rabi danščine.
2. Izdelovati uradni pravopisni slovar danščine.
3. Spremljati razvoj danščine, zlasti **z zbiranjem novih besed in novih rab že znanih besed.**"

Str. 15, 3. vrstica: "Urad za jezik spremlja razvoj jezika tako, da njegovi sodelavci redno prebirajo dnevno in revialno časopisje in knjige, poslušajo pa tudi radio in televizijo. (Tiskani viri obsegajo strokovna besedila, vštveši pravna [teh je posebno veliko] in razne kataloge, izveske, dalje pesmi in drugo lepo književnost.) **Zajeti skušajo vse zvrsti pisanega jezika v vsakdanji rabi**, upoštevajo pa tudi zemljepisna, kulturna in družbenostna merila. /.../ **Nove besede in nove rabe že znanih besed (vse s sobesedilom), nove oblike besed, nove besedne zveze, nove okrajšave besed (!), odstopanja od pravopisa in celo nove izgovarjave zapisujejo na kartotečne listke, ki dobijo nato mesto v listkovni zbirki urada za jezik.** Slednja zajema že ok. 250.000 različnih besed in rab besed (stanje 1992) na ok. 800.000 kartotečnih listkih. Listkovna zbirka se poveča vsako leto za ok. 20.000 listkov. Predstavlja razvoj danščine (od sredine petdesetih let) z različnih vidikov, na primer to, katere besede so v dejanski rabi, ne da bi se pri izpisovanju izbiralo med "dobrimi" in "slabimi" besedami. (Beseda s tem, da se znajde v listkovni zbirki urada za jezik, še ne doživi priznanja kot "dobra" beseda.) V času tega pisanja je zbirka že prenešena v računalnik, vendar ne v celoti, temveč samo t. i. geslo (v smislu SSKJ I, XIII), nekaj slovnčnih podatkov in oblikoslovna razčlemba; manjkata pa sobesedilo in pomenska razlaga gesel. Toda tudi v tej izvedbi je kar se da olajšana izraba zbirke v tekočih raziskovalnih projektih. Še zlasti bo novost v prid sestavljavcem eno- in dvojezičnih slovarjev; /.../ računalnik pa bo delo slovaropiscev predvidoma olajšal in izboljšal. **Ta čas preučujejo različne možnosti računalniško podprtega iskanja po zbirki.**

Listkovna zbirka je sploh podlaga vse dejavnosti urada za jezik."

Str. 15, zadnji odstavek: "Prav poleg sedeža urada za jezik so še prostori **Dodatka k Vélíkemu danskemu slovarju.** (Vélíki danski slovar /.../ zajema 27 knjig v četverki, izšel v letih 1918–55, zadnja knjiga torej natanko v letu, ko je bil ustanovljen urad za jezik; slednji je prevzel nekatere naloge vélikega slovarja, m. dr. zgoraj že obravnavano **sledenje novim besedam.**) /.../ Zmanjšal naj bi pomanjkljivosti vélikega slovarja samega. V ta namen so izpisovali besedila iz obdobja 1918–55 in na podlagi izpisov pripravili **rokopis kar za sedem dodatnih zvezkov vélikega slovarja.** Izdaja teh knjig pa je negotova zaradi pomanjkanja sredstev. Gradivo Dodatka je mimo listkovne zbirke urada za jezik najpomembnejši vir in pomagalo danskega slovaropisja."

Iz poglavja **Islandski urad za jezik:**

Str. 30, 4. odstavek: "**Glavne skupine islandskih novoknjižnih besed so naslednje:**

1. **besede iz korenov ali osnov, ki so v jeziku že na voljo. /.../**

Str. 31, 1. odstavek:

2. **zastarele ali še rabljene besede, ki dobijo nov pomen. /.../** Tako so za telefon v 19. stoletju skovali kar štiri zloženke /.../ Nazadnje pa je prevladala stara beseda *sími* 'vrv(ica)', ki je bila v novem pomenu predložena šele konec istega stoletja. – Kot berem v glasilu *Málfregnir* 5, 1989, in 7, 1990, so zdaj izrabili besedo *sími* še v izrazu za telefaks. Za slednjega kot napravo je namreč predložena novotvorba *bréfasími*, nekako 'telefon za pisma, pisemski telefon', za telefaks kot sporočilo pa *símabréf*, nekako 'pismo po telefonu, telefonsko pismo'. Za mednarodni izraz telefaks so različne osebe predložile kar kakih 15 različnih novotvorb, a videti je, da se prihodnost obeta samo zgoraj navedeni.

3. **tujke, ki so se povsem prilagodile na jezikovni sestav** (in so torej zdaj sposojenke). Zgledi: *bíll* 'avtomobil', *jeppi* 'džip', *gír* 'ročica menjalnika'.

4. **tujke, ki se niso prilagodile na jezikovni sestav, vsaj ne popolnoma.** Zgledi: *mótor* 'motor', *bensín* 'bencin', *nylon* 'najlon'.

Str. 33, 3. odstavek: "V *Málfregnir* 1, 1987 je zapis Baldurja Jónssona o islandskih izrazih za bolezen AIDS. /.../ Dolgi angleški naziv so na Islandskem v začetku kar prevajali, ko pa je javno omenjanje bolezní postalo pogostnejše, so začutili potrebo po krajšem izrazu. Prvi predlogi so bili še dvobesedni, a kmalu je postalo jasno, da bo treba poimenovanje napraviti enobesedno. V islandskem uradu za jezik so take predloge beležili sproti in jih nabrali okoli 20. Izmed teh so se trije izrazi rabili širše od ostalih in glede teh treh je bila opravljena javnomnenjska raziskava, ki naj bi pokazala, katera možnost se zdi navadnim uporabnikom jezika najprimernejša. Večina (60,7 %) se je odločila za ime *eyðni*. /.../ Opisani primer je sploh edini meni znani, da so nov izraz izbirali z javnomnenjsko raziskavo."

Iz poglavja **Norveški urad za jezik:**

Str. 47, 2. odstavek: "Delo drugega urada za jezik je podobno delu prvega, omenjam pa še nekaj podrobnosti. S slovaropisnim inštitutom Univerze v Oslu je urad **pripravil in izdal 1982 slovar novih besed iz obdobja 1945–75 in 1986 enozvezkovna enojezična slovarja obeh knjižnih jezikov.** Urad nadzira najzajetnejši pravopisni slovar bokmála in odobrava pravopisne slovarje za osnovne in srednje šole."

Str. 50, 3. odstavek: "Časopisni intervjuji. Časopisi intervjuvajo na lastno pobudo člane urada za jezik o različnih temah. Nekaj zgledov: kako urad za jezik krepi vlogo materinščine, o **novih besedah**, o vseskandinavskem sestanku uradov za jezik, o imenih trgovin."

Iz poglavja Švedski urad za jezik:

Str. 62, 1. odstavek: "Pogosten vidik svetovanja, ki ga izvaja urad za jezik, je kajpak **zavzemanje stališča do dvojnic v jeziku**: urad se mora v vsakem posamičnem primeru odločiti, katero bo priporočal, če ne kar obeh ali nasprotno nobene. Spričo tega so dvojnice v ospredju znanstvenega dela urada /.../!"

Str. 66, 2. odstavek: "Narašča potreba po prevajanju neumetnostnih besedil v švedščino. Zgled je prevajanje pravnih določb Evropske skupnosti-zveze. **Pri tem se kujejo novi izrazi in že utečeni dobivajo nove pomena**. Tak razvoj ne ostaja zaprt v krog ustreznih strokovnjakov, temveč **prehaja mnogo novih besed in pomenov dokaj naglo v praktičnosporazumevalni del knjižnega jezika**. Da bi urad za jezik zavaroval koristi slednjega, **mora vznikanje novotvorb skrbno spremljati. Prevzete besede se morajo dati ukrojiti po švedskem jezikovnem sistemu.**"

V nadaljevanju omenja Janez Orešnik skrb za švedsko računalniško izrazje, pripravo slovarja švedskih skladijskih zgradb in **zbirko stalnih besednih zvez**.

Iz poglavja Slovenski urad za jezik:

Str. 91, 2. odstavek: "Urad naj bi bedel nad jezikovnimi razmerami pri nas. S tem merim predvsem na spremljanje sociolingvističnega vidika (tuji vplivi, ogroženost jezika, vloga sredstev javnega obveščanja, mesto materinščine v šolskem sistemu) in **na sledenje razvoju jezika z izpisovanjem novih besed in stalnih besednih zvez (iz časopisja in knjig, iz radia in televizije)**, pa tudi s kritičnim opazovanjem vsega natisnjenega (zlasti v strokovni, šolski, pogrošni knjigi, v prevodih iz tujih jezikov). **Verjetni donesek tega dela bi bila posebna računalniška zbirka novih besed in izrazov, morda tudi novih izgovorjav in ponavljajočih se odstopanj od pravopisa**. Na podlagi računalniške zbirke bi nastajala različna znanstvena dela o slovenščini. Slovarje novih slovarskih enot bo pri nas najbrž sestavljal Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU."

IV

Z začetkom dela za projekt slovarja novejšega besedja se tudi pri nas uresničujejo nekateri poudarki, ki sem jih v obliki citatov navedla iz knjige Janeza Orešnika. Pri pripravljanju slovarjev v Leksikološki sekciji Inštituta uporabljamo pri sestavljanju geslovníkov in redakciji inštitutsko listkovno in v Leksikološki sekciji računalniško vpisano gradivo ter elektronsko zbirko Nova beseda. Na Inštitutu je namreč v letu 1999 začela delovati spletna besedilna zbirka Beseda Primoža Jakopina, pozneje poimenovana Nova beseda. Za njen razvoj od 1. 11. 2001 skrbi Laboratorij za korpus slovenskega jezika, ki ga vodi Primož Jakopin. Nova beseda bo kmalu dosegla sto milijonov besed časopisnega (Delo) in leposlovnega jezika. Pri

pripravljanju geslovnika je uporaba številčno tako bogate zbirke dolgotrajna zaradi majhne količine lematiziranih oblik (lematizirano je besedje iz SSKJ, lematizacija drugih tekstov poteka) in zaradi združenosti občno- in lastnoimenskih besed v skupnem iskalnem nizu. Kljub vsemu predstavlja Nova beseda velike potencialne možnosti za sestavo geslovnikov za slovarje slovenskega jezika, tudi za slovar novejšega besedja.